

HRVATSKI KAO DRUGI I STRANI JEZIK IZ SVEUČILIŠNE PERSPEKTIVE

Ivančica Banković-Mandić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

ibmandic@gmail.com

Marica Čilaš Mikulić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

mcilas.mikulic@gmail.com

Unatoč svojem kontinuitetu poučavanja na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, hrvatski kao drugi i strani jezik dugi niz godina nije bio predmetom znanstvenoga poučavanja. Poučavao se prema audiovizualnoj globalno-strukturalnoj metodi, tvorac koje je P. Guberina, a prve udžbenike za učenje toga jezika prema AVGS-metodi napisali su Lj. Jonke, E. Leskovar, K. Pranjić i I. Škarić (1966). Premda je AVGS-metoda poučavanja doživjela svjetsku slavu, u Hrvatskoj se nije dalje razvijala. Potkraj devedesetih godina 20. stoljeća počinju prva znanstvena istraživanja hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika. Teme tih istraživanja od svojih početaka do sredine drugoga desetljeća dvadeset i prvoga stoljeća proširile su svoj raspon od tema koje se tiču usvajanja pojedinih jezičnih kategorija i razina u hrvatskome kao inome jeziku do pitanja strategija učenja hrvatskoga jezika, straha od jezika, definiranja jezičnih kompetencija, tematski raznih kontrastivnih istraživanja itd. Područje hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika u metodološkom je i teorijskom pogledu interdisciplinarno područje koje uz metodička i didaktička istraživanja obuhvaća različita psiholingvistička, usko lingvistička, pragmalingvistička i sociolingvistička istraživanja. Kao rezultati tih istraživanja nastaju udžbenici i priručnici za učenje jezika te njegovo poučavanje, razvija se terminologija. U radu će se, nakon osvrta na teme i metodologije istraživanja i poučavanja inoga jezika u svjetskim

razmjerima, ukratko predstaviti obim tema i metodologija istraživanja u posljednja dva desetljeća u Hrvatskoj te objasniti vanjski čimbenici koji utječu na razvoj ovoga područja. Pokazat će se kako se primjena tih istraživanja odrazila na koncept poučavanja hrvatskoga kao drugoga i stranoga na Filozofskom fakultetu – kako je jezični tečaj postao sveučilišni modul. Usporedit će se rezultati istraživanja ovoga područja s istraživanjima i poučavanjem nekih svjetskih, a i nekih slavenskih jezika kao inih. Ukratko će se prikazati specifičnosti ovoga iznimno dinamična područja u okviru Croaticuma.

Ključne riječi: hrvatski kao drugi i strani jezik, metodologije istraživanja, metode poučavanja, udžbenici i priručnici

1. POVIJEST ISTRAŽIVANJA I POUČAVANJA HRVATSKOGA JEZIKA ZA NEIZVORNE GOVORNIKE NA FILOZOFSKOM FAKULTETU

Počeci poučavanja hrvatskoga kao stranoga jezika u Hrvatskoj vezani su uz fonetska istraživanja na Filozofskom fakultetu. Naime skupina istraživača s Odsjeka za fonetiku koja se bavila stranim izgovorom i sustavom pogrešaka teorijski se oslanjala na verbotonalnu školu P. Guberine te se jezik poučavao tzv. AVGS-metodom kojom se učeniku najprije nude strukture jezika auditivnim i vizualnim stimulacijama koje on ponavlja sve dok ih potpuno ne usvoji. Tom su metodom ponajprije poučavani studenti tada nesvrstanih zemalja koji su dolazili u Zagreb zahvaljujući stipendijama bivše države Jugoslavije i trebali su se pripremiti za studij na hrvatskom jeziku. Općenito je AVGS-metoda, kojom je sustavno i započelo poučavanje hrvatskoga jezika za strance na Filozofskom fakultetu, zaživjela u poučavanju stranih jezika i bila vrlo poznata i priznata u svijetu. No nekim je studentima ponavljanje obrazaca izazivalo frustracije jer ih je zanimala i struktura jezika, a s objašnjenjima strukture kretalo se kasnije. Metoda se primjenjivala i u učenju svih stranih jezika u hrvatskom školskom sustavu i bila aktualna do sredine osamdesetih godina. Glavni je nedostatak te metode nedovoljna usmjerenost na ostvarivanje komunikacijskih ciljeva i nedovoljna uključenost kulturoloških sadržaja te nedovoljna uspješnost učenika u prenošenju naučenih govornih obrazaca u različite životne situacije. Jezik se poučavao nedostatno uključen u kontekst. Danas se ta metoda može prepoznati u “novim” pristupima oslobođenima gramatike gdje učenici uče strukture, pjesme i dijaloge (usp. Helen Doron metodu za djecu).

Tečaj hrvatskoga jezika organizacijski je pripadao tadašnjem Zavodu za fonetiku Filozofskoga fakulteta. Prva ugovorna lektorica bila je Marijana

Cesarec. Godine 1966. Tečaj hrvatskoga jezika ulazi u sastav Odsjeka za kroatistiku, stručno i organizacijski vezan uz Katedru za hrvatski standardni jezik. Tečaj je na poticaj Filozofskoga fakulteta i Sveučilišta u Zagrebu 1986. postao Pripremna godina studija, namijenjena stranim studentima i studentima iz kruga hrvatske zajednice u svijetu. Novo ime Croaticum – centar za hrvatski kao drugi i strani jezik postoji od 2007. godine (Od 2003. do 2007. zvao se Croaticum – hrvatski za strance.). Od kraja osamdesetih Pripremna godina studija ne poučava samo jezik već i kulturološke sadržaje u sklopu fakultativnoga dijela nastave. Lektorske vježbe obuhvaćaju 15 sati nastave tjedno, a studenti treće, napredne, razine uključuju se i u redovnu nastavu Odsjeka za kroatistiku. Budući da se interesi studenata i drugih polaznika tečaja mijenjaju, M. Cesarec je u osvrtu na učenje hrvatskoga kao drugoga i stranoga 1998. u jednom ljetopisu zapisala kako se nada da će tečaj zbog velikoga interesa stranaca i djece hrvatskih iseljenika jednom prerasti u mini studij hrvatskoga jezika i kulture na Odsjeku za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu (Cesarec 1998: 258), što se i dogodilo – godine 2014. Croaticum dobiva dopusnicu za izvođenje sveučilišnoga modula Hrvatski kao drugi i strani jezik koji u svojem programu uz obavezne lektorske vježbe nudi i izborne kulturološke sadržaje na engleskom jeziku za niže razine poznavanja hrvatskoga jezika te na hrvatskom jeziku za više razine kao i govorne vježbe za sve razine.

2. OSVRT NA TEME I METODOLOGIJE POUČAVANJA DRUGOGA JEZIKA U SVIJETU I NJIHOV UTJECAJ NA POUČAVANJE I PROUČAVANJE INOJEZIČNOGA HRVATSKOGA

Većina je svjetskih jezika već poslije Drugoga svjetskoga rata sustavnije počela s istraživanjem alata za poučavanje jezika kao stranoga iako je o dihotomiji *usvajanje materinskoga i učenje stranoga jezika* pisao još Kvintilijan u *Umijeću govorništva* (Medved Krajnović 2010). Ipak, istraživanje ovladavanja inim jezikom (OVIJ) zapravo se smatra mladim znanstveno-istraživačkim područjem. Ovladavanje inim jezikom uključuje neformalno usvajanje i formalno učenje. Naime usvajanje drugoga (i inoga) jezika odnosi se na spontano usvajanje jezika u prirodnoj sredini. Učenje stranoga jezika podrazumijeva institucionaliziranu sredinu, a jezik koji se uči nije šire prisutan u bližoj okolini (Prebeg-Vilke 1991). Cilj je suvremene nastave stranoga jezika steći sposobnost komunikacijski učinkovite upotrebe jezika

(Medved Krajnović 2010: 6). Danas se u stručnim krugovima uspješnim korisnikom inoga jezika ne smatra više samo osoba koja dostigne razinu jezičnoga umijeća blisku umijeću izvornoga govornika (Medved Krajnović 2010: 8) unatoč definiranju usvojenosti jezičnih razina prema ZEROJ-u (gdje su kriteriji za više razine vrlo visoki). U nastavku slijedi kratak prikaz lingvističkih kretanja koja su izravno utjecala na istraživanja ovladavanja inim jezikom i razvoj glotodidaktike.

2.1. Univerzalna gramatika

U dvadesetom se stoljeću lingvistika vrlo brzo i intenzivno razvija te strukturalizam (Bloomfield 1933) i biheviorizam (Skinner 1947) bivaju potisnuti revolucionarnim djelom za jezične znanosti: transformacijsko-generativnom gramatikom Noama Chomskoga (1979) i njezinim temeljnim postavkama o malom broju osnovnih rečeničnih struktura i ograničenom broju transformacijskih pravila kojima se mogu modificirati osnovne rečenične strukture. Zahvaljujući univerzalnosti rečeničnih struktura u dubinskoj razini, moguće je jezike supostavljati i tako dolaziti do sličnosti i razlika između njih, što postaje glavna os u teorijskom i primijenjenom bavljenju poučavanjem stranoga jezika. Poznavati jezik, prema Chomskom, znači imati intuitivno znanje, kompetenciju o osnovnim i transformacijskim pravilima, a ne oponašati. Transformacijsko-generativni model jezika, uz taksonomski pristup, primjenjivat će se u kontrastivnoj analizi jezika, kojoj je zadatak proučavati sličnosti i razlike jezika na sinkronijskoj razini.

2.2. Kontrastivna analiza i analiza pogrešaka

Šezdesetih godina 20. stoljeća počinje se razvijati kontrastivna lingvistika koja je našla svoju primjenu, među ostalim, u poučavanju stranoga jezika. Kontrastivna je analiza nastojala objasniti proces ovladavanja inim jezikom na osnovi usporedbe učenikova prvoga jezika i ciljnoga jezika. Smatralo se da će, ukoliko su elementi tih dvaju jezika slični, doći do pozitivnoga prijenosa, tj. da će ovladavanje ciljnim jezikom biti olakšano. Ako su elementi prvoga i ciljnoga jezika različiti, doći će do tzv. negativnoga prijenosa – ovladavanje ciljnim jezikom bit će otežano. U sklopu hipoteze kontrastivne analize vođeni su mnogi međunarodni projekti, npr. usporedba engleskoga i hrvatskoga jezika, koju je vodio R. Filipović (1985, 1986) čiji je cilj bio

izraditi materijale za učenje i poučavanje jezika s naglaskom na jezične elemente za koje se smatralo da će biti problematični.

Sedamdesetih godina prošloga stoljeća glotodidaktika se usmjerila na analizu pogrešaka kao na izvor informacija o procesu učenja stranoga jezika. Dok je kontrastivna analiza nastojala predvidjeti učeničke probleme i pogreške uspoređivanjem dvaju jezika, analiza pogrešaka nastojala je objasniti jezične procese koji su do njih doveli. Opisuju se funkcije pogrešaka, one se nastoje klasificirati prema različitim kriterijima, izrađuju se sustavi pogrešaka. S. P. Corder (1974), kao idejni začetnik analize pogrešaka, dijeli ih na sustavne ili prave (nazivane još pogreškama kompetencije) i na nesustavne ili lapsuze. N. Desnica-Žerjavić (2006) daje pregled različitih pristupa pogreškama u učenju stranih jezika. Navodi da je metodika stranih jezika dugo smatrala pogrešku posljedicom loše tehnike poučavanja. Potom je pogrešku smatrala neizbježnom i počela je zanemarivati. Šezdesetih i sedamdesetih godina prošloga stoljeća pogreška je promatrana u procesu učenja, a ne više kroz proces poučavanja. Počinje se uspoređivati proces usvajanja materinskoga jezika s procesom učenja stranoga jezika. Glotodidaktičari na učenikov jezik gledaju kao na sustav koji se mijenja pod utjecajem novih, naučenih elemenata. Zamijećeno je primjerice da useljenici koji dugo vremena govore stranim jezikom nakon nekoga vremena postižu zavidnu tečnost u govoru i onda na određenoj razini stagniraju. L. Selinker (1974) i drugi istraživači, S. P. Corder (1974) i W. Nemser (1974), pokušavaju definirati sustavnost govora useljeničkih zajednica. L. Selinker (1972) taj sustav pogrešaka naziva *međujezikom*. Taj se naziv najčešće rabi u hrvatskoj glotodidaktici. Međujezik ima obilježja prirodnih jezika u dijakronijskoj evoluciji, ali je u odnosu na prirodne jezike nestabilniji. Ta varijabilnost otežava njegovo proučavanje. Istraživanje međujezika može dati rezultate ako se praćenje usvajanja jezika odvija u dovoljno dugim razmacima gdje se onda mogu zapaziti faze napredovanja, stagnacije i nazadovanja. Desnica-Žerjavić (2006: 54) postavlja pitanje koliko je međujezik individualan i poseban sustav, a u kojoj mjeri funkcionira kao zajednički sustav kao što je slučaj s prirodnim jezicima. Navodi da je međujezik određen materinskim jezikom i ciljnim jezikom, ali se u njemu mogu naći i fonološki (ali i drugi elementi) kojih u J1 i J2 nema. Analiza pogrešaka pristup je koji se okrenuo učenikovoju nutrini ovladavanja inim jezikom. Medved Krajnović (2010) smatra da se u tom zaokretu vidi početak odvajanja problematike kojom će se baviti OVIJ od problematike primijenjene lingvistike usredotočene na pitanja poučavanja inoga

jezika kao što je npr. glotodidaktika. Danas većina stručnjaka (Medved Krajnović 2010: 25) smatra da su pravi početak istraživanja ovladavanja inim jezikom kao samostalne discipline označila istraživanja korisnikova među-jezika s različitih gledišta: uzimanje u obzir univerzalnosti razvojnih obrazaca, višesmjernih i višestrukih međujezičnih utjecaja, korisnikove komunikacijske aktivnosti, njegove dobi i drugih individualnih obilježja. O takvom širem gledištu, od onoga kontrastivne analize i analize pogreškaka, piše Novak Milić (2002).

U novijim psiholingvističkim istraživanjima prisutno je takvo šire gledište kad je riječ o pogreškama – one se smatraju nezaobilaznom i prirodnom pojavom u ovladavanju jezikom (Medved Krajnović 2009). Stoga se, kako bi se izbjegla negativna konotacija, umjesto o pogreškama počelo govoriti o odstupanjima (Novak Milić 2002, Jelaska 2005).

Zanimljiv je i funkcionalni model Kleina i Perdua (1992) – o čemu će više riječi biti u sljedećem poglavlju – prema kojem je međujezik neovisan o prvom jeziku korisnika i o ciljnom jeziku, dok Medved Krajnović (2010) govori o nepredvidivoj promjenjivosti kao oznaci međujezika – određena je kontekstom ovladavanja jezikom i učenikovim obilježjima. U objašnjenjima prijenosa obilježja prvoga jezika u ini jezik često se referira na konekcionistički model ovladavanja jezikom (Medved Krajnović 2010) jer stabilno učvršćivanje fonoloških obrazaca prvoga jezika u ranoj životnoj dobi može otežati usvajanje sustava inoga jezika. Najpoznatiji je konekcionistički model usporedna obrada koja pretpostavlja da je korisnik izložen određenim obrascima iz kojih onda na temelju načela vjerojatnosti izvlači pravilnosti.

2.3. Funkcionalni pristupi istraživanju ovladavanja inim jezicima (OVIJ-ima)

Funkcionalni pristupi OVIJ-u tumače da je jezična sposobnost sastavni dio općih spoznajnih sposobnosti, a jezična obrada dio opće kognitivne obrade, tj. jezični je razvoj uvjetovan spoznajnim razvojem. Od funkcionalnih teorija jezika na teorije OVIJ-a u novije su vrijeme najviše utjecale kognitivna gramatika i konstrukcijska gramatika (Medved Krajnović 2010). Kognitivna i konstrukcijska gramatika kao dio funkcionalnih teorija i pristupa bave se jezičnom izvedbom i lingvističkom kompetencijom. Njihova istraživanja OVIJ-a počivaju na pretpostavci da je glavna svrha jezika komunikacija i da je za razvoj jezičnoga znanja potrebna uporaba jezika u komunikaciji.

Funkcionalisti se bave razinom rečenice, diskurza i načinima na koji se jezik upotrebljava u interakciji, bave se i izvanjezičnim oblicima komunikacije.

Kognitivnu gramatiku kao nov pristup viđenju jezika predložio je R. W. Langacker (1987) koji tumači da je jezik skup značenja koji nastaju djelovanjem spoznajnih procesa u stvarnim jezičnim situacijama, tj. značenje proizlazi iz različitih ljudskih iskustava, kultura i tradicija te, prema tome, varira od jezika do jezika, pa i od čovjeka do čovjeka. Bitan element shvaćanja značenja postaje enciklopedijsko znanje, znanje o svijetu. S obzirom na to da značenje proizilazi iz cjelokupnosti društvenoga i pragmatičkoga konteksta jezične uporabe, za razliku od formalnih teorija, kognitivna gramatika veliku pozornost pridaje komunikacijskoj i pragmatičkoj jezičnoj funkciji.

Konstruktivska gramatika vidi jezičnu strukturu kao skup jedinica određenih oblikom, značenjem i uporabom. Na ishod komunikacije utječu sintaksa, rječnik, pragmatika i izvanlingvistički čimbenici te oni zajedno određuju strukturu jezika. Tu je teoriju predstavio i promovirao Tomasello (1992, 1995, 2003), a doprinos kognitivnolingvističkom viđenju ovladavanja prvim i inim jezikom na hrvatskom jeziku dali su Brala (2008a, 2008b), Brdar, Omazić i Pavičić Takač (2009) i Geld (2006, 2009).

Jedan je od utjecajnijih pristupa istraživanja procesa ovladavanja inim jezikom funkcionalna tipologija koja traži univerzalne ili česte tipove jezičnih pojavnosti u većem broju jezika. Danas se ona smatra sljednikom kontrastivne analize koja je uspoređivala elemente prvoga i inoga jezika. Uz te je analize vezan pojam obilježenosti – neobilježene su češće jezične pojave, one koje su strukturalno ili konceptualno manje složene i one koje su očekivane ili uobičajenije. Još je Jakobson istaknuo, zaključuje Medved Krajnović (2010), da djeca prije usvajaju neobilježene strukture od obilježenih, a i korisnici inoga jezika prije i brže ovladavaju neobilježenim jezičnim strukturama. Eckman (1977, 1981, 1996, 2007) ističe da korisnici lako ovladavaju nekom pojavom koja je u prvom jeziku obilježena, a u inom jeziku neobilježena. Naprotiv, ako je neka struktura u prvom jeziku neobilježena, a u inom obilježena, korisnici će tom pojavom teže ovladati. Medved Krajnović (2010) navodi razloge poznate iz literature zašto su neke pojavnosti češće. To mogu biti fiziološki razlozi (oblik izgovornih organa), složenost kognitivne obrade koju neke strukture zahtijevaju, komunikacijske potrebe.

Među funkcionalnim pristupima valja spomenuti i Hallidayjev. M. A. K. Halliday (1975) o usvajanju jezika govori kao o usvajanju jezičnih funkcija i mogućih značenja koja su s njima povezana. Govori o sedam univerzalnih pragmatičkih uloga: instrumentalnoj, upravljačkoj, interakcijskoj,

osobnoj, otkrivačkoj, ulozi mašte i predodžbenoj ulozi koje se tim slijedom uglavnom i usvajaju. *Instrumentalnu* ulogu dijete rabi da bi zadovoljilo svoje potrebe, dobilo neke stvari. *Upravljačka* uloga služi se jezikom da bi se upravljalo ponašanjem osoba u blizini. *Interakcijska* uloga podrazumijeva razgovor s drugom osobom. *Osobna* funkcija je upućivanje na svoju nazočnost. *Otkrivačka* uloga uporaba je jezika da bi se naučilo više o sebi i svijetu. Uloga *mašte* je izmišljanje jezikom, zamišljanje svojih svjetova. U *predodžbenoj* ulozi dijete rabi jezik kako bi drugima govorilo o nečem što zna ili želi.

Među funkcionalnim pristupima ističe se i Givónov model koji opisuje kako se tijekom jezičnoga razvoja jezične funkcije pridružuju jezičnim oblicima – u prvom jeziku, a tako i u ovladavanju inim jezikom. Riječ je o procesu gramatikalizacije koji se pokreće zbog potreba za komunikacijom i povezanosti s postupnim razvojem automatiziranije kognitivne obrade tijekom jezičnoga razvoja (Medved Krajnović 2010: 43). T. Givón (1979) govori o pragmatičkom modalitetu iz kojega se zbog jezičnoga i kognitivnoga razvoja prelazi u sintaktički modalitet. U pragmatičkoj fazi dijete ili korisnik inoga jezika u izražavanju značenja oslanja se na kontekst i izvanjezično znanje, zatim na leksik, a u sintaktičkoj fazi češće i stabilnije rabi gramatičke elemente za izražavanje značenja. U početku jezičnoga razvoja prema Givónu (1979) prevladavaju iskazi u kojima se prvo kaže o čemu je riječ, a onda se o tome daje daljnja informacija (*pas, lijep*), zatim slijede gramatički složeniji iskazi koji zahtijevaju usklađivanje sintaktičkih struktura (*Ovaj pas je lijep*). Na nižim je stupnjevima jezičnoga umijeća podjednak broj glagola i imenica, a na višim se razinama komunikacijskoga umijeća broj imenica povećava (korisnik govori izravni i neizravni objekt) i povećava se uporaba složenijih i zavisnih konstrukcija. U počecima jezičnoga razvoja upotrebljavaju se rečenice povezane uglavnom samo sastavnim vezikom. Brzina govora i intonacijska struktura iskaza u početku je spora i isprekidana, a zatim brža i intonacijski su elementi povezani.

Na Givónov se pristup nadovezuje funkcionalni model Kleina i Perdua (1992). Oni su istraživali organiziranje informacija korisnika inog jezika s različitim prvim jezikom na različitim stupnjevima jezičnoga znanja. Njih zanima kako korisnici inoga jezika na različitim stupnjevima jezičnoga znanja organiziraju informacije u svojim iskazima. Dokazali su da međujezik doista postoji kao jezični sustav sa svojim gramatičkim načelima i da je neovisan i o prvom jeziku i o ciljnom jeziku. Ipak ne može se govoriti o

potpunoj neovisnosti jer u trećoj fazi – fazi gramatikalizacije, kako navode isti autori, kod proizvodnje složenijih iskaza dolazi do više prijenosa iz prvoga jezika. Svi su njihovi ispitanici prolazili sličnim razvojnim fazama: imenička, imeničko-glagolska i faza gramatikalizacije. Velik dio učenika fosilizira razvoj jezika u drugoj fazi budući da je ona dovoljna za prikladno komuniciranje u određenim kontekstima. W. Klein i C. Perdue (1992) govore i o ograničenjima koja utječu na organizaciju korisnikovih iskaza. Prvo se ograničenje odnosi na strukturu rečeničnih dijelova – npr. imenička se skupina na jednom stupnju međujezičnoga razvoja sastoji samo od imenice ili zamjenice, a u sljedećoj fazi imenici se može dodati pridjev. Drugo se ograničenje odnosi na semantičku strukturu iskaza – kad iskaz uključuje više od jedne imeničke fraze, korisnici obično na prvo mjesto stavljaju vršitelja radnje. Treće se ograničenje odnosi na pragmatičku strukturu iskaza – korisnici obično na prvo mjesto stavljaju sugovorniku poznatu informaciju (temu), potom slijedi nova informacija (rema). Ovo je ograničenje diktirano ograničenjima koja postoje i u prvom jeziku. Klein i Perdue (1992) naglašavaju da je potreba za komunikacijom glavni pokretač za gramatičko, semantičko i pragmatičko usavršavanje. Navode da prvi jezik utječe na brzinu razvoja međujezika i korisnikovo krajnje dostignuće. Izvanjezični čimbenici – stavovi i motivacije korisnika, količine i kvalitete izloženosti jeziku te proceduralna ograničenja također utječu na ovladavanje inim jezikom.

2.4. Utjecaj psiholingvistike i neurolingvistike na ovladavanje inim jezikom

U novije vrijeme znanstvenoistraživačkom području ovladavanja inim jezikom poseban su doprinos dale psiholingvistika i neurolingvistika. Glavni je cilj psiholingvistike otkrivanje procesa usvajanja jezika, procesa razumijevanja i proizvodnje. Proces usvajanja prvoga jezika sličan je za sve govornike. Između ranoga djetinjstva i puberteta djeca gube sposobnost ovladavanja jezikom samo implicitnim mehanizmom (DeKeyser 2000), tzv. urođena jezična obrada zamjenjuje se kognitivnim sposobnostima (Skehan 1998). Medved Krajnović (2010) donosi pregled istraživanja o ulozi dobi u ovladavanju inim jezikom i zaključke nekih istraživača da se usvajanjem jezika nakon puberteta (perioda koji se smatra kritičnim u procesu usvajanja) mogu postići vrlo visoke razine jezične i komunikacijske kompetencije.

Trenutačno je jedna od najutjecajnijih psiholingvističkih teorija OVIJ-a Pienemannova teorija (1998a, 1998b) sposobnosti jezične obrade (engl.

Processability Theory), kako navodi Medved Krajnović (2010). Ova se teorija oslanja na tzv. višedimenzionalni model njemačke skupine autora nastao na temelju programa ZISA (njem. *Zweitspracherwerb Italienischer und Spanischer Arbeiter*). To je bio projekt koji je istraživao ovladavanje odraslih korisnika talijanskoga, španjolskoga i portugalskoga jezika njemačkim jezikom. Pienemannova postavka govori da na određenom stupnju jezičnoga razvoja ljudski um može obrađivati samo određene jezične strukture i oblike te sve dok prethodna razina nije savladana, ne mogu se obrađivati informacije na sljedećoj razvojnoj razini.

U okviru razvojne psiholingvistike utjecajan je tzv. natjecateljski model B. MacWhinneyja i E. Bates (1989) (prema Medved Krajnović 2010). On se zasniva na ideji da je razvoj prvoga jezika proces pridruživanja funkcije i oblika neke jezične strukture – svaka riječ ima svoj zvučni zapis, a funkcija je njezino semantičko značenje. Kod višječlanih iskaza oblik može biti red riječi i morfološki nastavci, a funkcija im je gramatička, određuje što je subjekt, je li u jednini ili množini, što je predikat i sl. Ono što se događa tijekom OVIJ-a jest usklađivanje usvojenih obrazaca u prvom jeziku s onima koji odgovaraju sustavu inoga jezika, tj. stvaranje novih veza i obrazaca. Korisnik to čini na temelju jačine signala koju dobiva kroz jezični unos. Jedna funkcija može biti signalizirana s više oblika, signala koji se onda međusobno natječu pa korisnik treba prepoznati koji je signal najjači u jeziku kojim ovladava. Jačinu signala korisnik najčešće određuje na temelju njegove učestalosti pojavljivanja i na temelju usporedbe s drugim signalima. Ako usvajanje drugoga jezika počne prije pete godine i ako se odvija u sličnim uvjetima kao usvajanje prvoga, uglavnom ima ishod kao usvajanje prvoga – upotrebu jezika na razini izvornoga govornika. Poslije granične dobi (3–5 godina) individualni čimbenici imaju značajnu ulogu u ovladavanju inim jezikom. To su: motivacija, jezična darovitost, stilovi i strategije učenja, osobine ličnosti.

Gardner i Lambert (1972) kao začetnici motivacijskih istraživanja u sklopu OVIJ-a govore o afektivnim faktorima, npr. stavovima prema govornicima i društvenoj zajednici inoga jezika koji određuju uspješnost usvajanja jezika.

3. OBIM TEMA ISTRAŽIVANJA HRVATSKOGA KAO INOGA U POSLJEDNJA DVA DESETLJEĆA

Hrvatski se kao drugi jezik na Filozofskom fakultetu, kao što je već rečeno, poučava od šezdesetih godina prošloga stoljeća, a kao strani jezik na stranim sveučilištima poučava se niz godina (danas na većini sveučilišta kao dio BHS-a ili samostalno na nekim sveučilištima – primjerice u Poljskoj, Rumunjskoj itd.). No hrvatski kao drugi i strani jezik dugo nije bio predmetom znanstvenoga proučavanja.

Izradu teorijskoga okvira za poučavanje hrvatskoga kao drugoga i stranoga pokrenula je Z. Jelaska uredničkom knjigom *Hrvatski kao drugi i strani jezik*. Nakon toga uslijedio je velik broj istraživanja na temu hrvatskoga kao stranoga, npr. o prijenosnim odstupanjima govornika njemačkoga jezika (Macan i Kolaković 2008), izvornim odstupanjima različitih učenika (Gulešić Machata i Udier 2008), uspostavljanje terminologije i izdanja udžbenika i priručnika za učenje hrvatskoga kao nematerinskoga jezika.

Najviše radova na temu inojezičnoga hrvatskoga bavi se glotodidaktičkim temama, nešto lingvističkim, ponajprije semantičkim i sintaktičkim temama, zatim retoričkim i stilskim temama, fonetskim, kulturološkim pa i književnim temama. Znanstveni i stručni radovi objavljuju se u časopisu Lahor, Croaticumovim zbornicima sa Savjetovanja za lektore hrvatskoga kao inoga jezika, u zbornicima HDPL-a, časopisima Strani jezici, Suvremena lingvistika, Radovi Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Jezikoslovlje te inim domaćim i inozemnim, u prvom redu, lingvističkim i glotodidaktičkim časopisima te domaćim i inozemnim zbornicima. Od 2001. godine u sklopu Croaticuma proveden je velik broj individualnih istraživanja, a djelatnici Croaticuma u tome su razdoblju bili uključeni i u tri znanstveno-istraživačka projekta, rezultat kojih su udžbenici, priručnici i znanstveni članci kojima se nastojalo zadovoljiti ponajprije nastavne potrebe. Naime od udžbenika koji su prema AVGS-metodi napisali Jonke, Leskovar, Pranjić i Škarić (1966), znanstvenih radova o AVGS-metodi šezdesetih godina, u sklopu Tečaja, zatim Pripreme godine, nastao je iznimno malen broj radova praktičnoga ili teorijskoga karaktera. Zbog nepostojanja kontinuiteta nastao je rascjep između svjetskih i hrvatskih tokova u području ovladavanja inim jezikom. Stoga je trebalo nadoknaditi tu prazninu. Prvi su ciljevi bili napisati udžbenike i vježbenice za nastavu, rješavati neka metodička i lingvistička pitanja iz perspektive inojezičnoga hrvatskoga (HIJ) te ustrojiti djelovanje Centra tako da odgovara na suvremena traženja struke, ali i tržišta. Od 2006.

godine dosada je na Croaticumu napisano i objavljeno po pet sveučilišnih udžbenika (Čilaš Mikulić, Gulešić Machata, Pasini, Udier 2006, Čilaš Mikulić, Gulešić Machata, Udier 2008, Čilaš Mikulić, Gulešić Machata, Udier 2011), pet vježbenica i CD-a te udžbenik iz hrvatske kulture (Udier 2015) čime je pokriveno pet od šest razina jezične kompetencije prema ZEROJ-u.

Istraživanja¹ koja su rezultirala znanstvenim i stručnim radovima i doktoratima mogli bismo svrstati u nekoliko skupina:

- a) istraživanja pojedinih vrsta riječi u kojima se nastojalo objasniti ih na nov način – iz perspektive hrvatskoga kao inoga (istraživanja glagolskih valencija i rekcija, glagolskoga vida, rod imenica, prijedloga, brojeva...)
- b) istraživanja pojedinih jezičnih kategorija u HIJ-u (padeži, izražavanje prostora i prostornosti u hrvatskome jeziku...)
- c) istraživanja sintaktičke razine (ponajprije sintagmatske kao što su kolo-kacije, nesročni atribut, ustrojstvo da + prezent, redosljed enklitika)
- d) istraživanja fonetske razine i neverbalne komunikacije (izgovor govornika slavenskih jezika u HIJ-u; naglasci u hrvatskome kao J2, važnost fonetskih vježba...)
- e) glotodidaktička istraživanja (stretegije učenja vokabulara, progresija usvajanja vokabulara, poučavanje u homogenim i nehomogenim skupinama, afektivne strategije ovladavanja složenijim morfosintaktičkim strukturama kod govornika hrvatskoga kao nasljednoga jezika...)
- f) kontrastivna istraživanja hrvatskoga sa slavenskim jezicima – makedonskim, slovačkim i poljskim
- g) izrada metodologije testiranja poznavanja hrvatskoga jezika i služ-bena provjera poznavanja HIJ-a sa sociolingvističkoga aspekta
- h) psiholingvistička (sramežljivost i učenje stranoga jezika...)
- i) razlikovanje varijeteta hrvatskoga jezika i poučavanje HIJ-a (npr. poučavanje enklitika s obzirom na varijetete)
- j) istraživanja i izrada opisnih okvira za razine B1 i B2 (usustavljivanje i standardiziranje pravopisne, gramatičke, međukulturne, izgovorne i socio-kulturne kompetencije na tim dvjema razinama) – vrlo važni radovi jer su njima udareni temelji standardizacije znanja i vještina za dvije razine

---

¹ Ne donosimo popis svih bibliografskih jedinica jer bi to nadilazilo granice ovoga rada.

4. UMJESTO ZAKLJUČKA: SPECIFIČNOSTI ISTRAŽIVANJA, UDŽBENIKA I POUČAVANJA HIJ-A NA CROATICUMU S OBZIROM NA NEKE VANJSKE ČIMBENIKE

Nesporno je da aktualna društvena zbivanja i razvoj suvremenih tehnologija utječu i oblikuju ovo interdisciplinarno područje. Spomenut ćemo ovdje samo neke – danas se, zbog aktualne situacije s migrantskim kretanjima, pokazuje potreba za učenjem jezika govornika koji uopće nemaju meta-jezično znanje te se određenu populaciju ne može poučavati gramatičkim kategorijama. Sve veći i brži razvoj računalnih programa omogućuje stvaranje računalnih baza, a potom i izradu alata za učenje jezika. Sve su to preduvjeti za stvaranje e-tečajeva koje većina svjetskih jezika ima. Danas postoje otvoreni tečajevi za 50 svjetskih jezika.² Hrvatski jezik zasad nema otvoreni e-tečaj, no u nastavi se na Croaticumu primjenjuju suvremene tehnologije i alati. Da bi nastava stranoga jezika bila što uspješnija, a nastavni materijali što kvalitetniji, dobrodošle su kontrastivne analize prvoga i stranoga jezika, analize pogrešaka, sociolingvistička i psiholingvistička istraživanja. No na Croaticumu ne možemo u poučavanju i pisanju udžbenika polaziti od prvoga jezika jer su prvi jezici naših učenika različiti. Poučavanje HIJ-a u jezično heterogenim skupinama gotovo onemogućuje kontrastivni pristup u metodologiji izrade udžbenika (iako tu postoje vrijedni radovi kao što je već citirani Filipovićeve projekt). Više u otkrivanju i razjašnjavanju negativnih prijenosa pomaže analiza odstupanja kao važan izvor, orijentir sagledavanja sustavnosti odstupanja, prepoznavanja poteškoća. Na nastavi se radi na razvijanju svijesti o postojanju različitih kategorija, a ciljevi su nam razumijevanje i usvajanje novih kategorija.

Heterogenost u obrazovanju polaznika i studenata Croaticuma utječe na metodu izbjegavanja detaljnih lingvističkih objašnjenja i traženja načina, dovijanja manje teorijskim objašnjenjima. U Croaticumovim je udžbenicima organizacija nastavnoga gradiva provedena prema gramatičkim kategorijama ili strukturama (strukturalni pristup) na početnom stupnju, a poslije prema strukturalno-funkcionalnom pristupu (jedinica organizacije jest jezični izraz koji služi određenoj funkciji). Sociolingvistički se pristupi u nastavi i udžbenicima primjenjuju kao situacijsko i kontekstualizirano učenje: učenici se uvode u stvarne govorne situacije od početka učenja, a osobito od srednjeg

---

² <http://www.goethe-verlag.com/book2/>

stupnja (B1+ i B2) preko žargonizama, dijalektizama, kolokvijalizama. Da bi učenik ovladao inim jezikom tako da se njime služi u stvarnom životu, pretpostavlja se upoznavanje jezika u svoj njegovoj životnoj kompleksnosti (Prebeg-Vilke 1991). Autor udžbenika HIJ-a, kao i lektor HIJ-a mora biti izuzetno lingvistički, metodički i kulturno-antropološki obrazovan kako bi iznašao pravi način za objašnjavanje jezičnih činjenica lingvistički neobrazovanom učeniku na prihvatljiv način. Na potrebu obrazovanja kompetentnoga lektora u nastavi HIJ-a odgovorio je i Odsjek za kroatistiku pripremom Specijalističkog studija.

Pred lektorom inojezičnoga hrvatskoga na Croaticumu puno je izazova – pratiti suvremene pristupe poučavanju i suvremena istraživanja ovladavanja inim jezikom te ih kritički primjenjivati u nastavi i nastavnim materijalima, imajući pritom u vidu i vanjske čimbenike (društvene i tehničke). Neskromno možemo zaključiti da sve veći broj studenata Croaticumova Mo dula iz programa međunarodne mobilnosti i polaznika Modula u sklopu cjeloživotnoga obrazovanja pokazuje da smo zasad na dobrome putu.

LITERATURA

- Bloomfield, Leonard. 1933. *Language*. New York: Holt.
- Brala, Marija. 2008^a. Meaning, Discourse and Culture in the EFL Classroom: Integrating Cognitive Linguistics and ELT. *Future Perspectives for English Teaching*. Ur. W. Delanoy i L. Volkman. 71–84.
- Brala, Marija. 2008^b. Applying Cognitive Linguistic to Pedagogical grammar: The Croatian Prepositions of Verticality. *Bosnisch, Kroatisch und Aerbisch als Fremdsprachen an den Univesitaten der Welt*. Ur. B. Golubović i J. Raecke. 19–29.
- Brdar, Mario, Marija Omazić i Višnja Pavičić Takač. 2009 *Cognitive Approaches to English, Fundamental, Methodological, Interdisciplinary and Applied Aspects*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Cesarec, Marijana. 1998. Trideset i pet godina tečaja hrvatskoga jezika. “Radovi zavoda za slavensku filologiju”, 32: 255–258.
- Chomsky, Noam. 1979 *Gramatika i um*. Beograd: Nolit. Corder, S. Pit. 1974. The significance of learner’s error. *Error analysis*. Ur. J. C. Richards. London: Logman.
- DeKeyser, Robert M. 2000. The robustness of critical period effects in second language acquisition. “Studies in Second Language Acquisition”, 22: 499–533.
- Desnica-Žerjavić, Nataša. 2006. *Strani akcent*. Zagreb: FF press.
- Eckman, Fred R. 1977. Markedness and the contrastive analysis hypothesis. “Language Learning”, 27: 315–330.
- Eckman, Fred R. 1981. On predicting phonological difficulty in second language acquisition. “Studies in Second Language Acquisition”, 4: 18–30.

- Eckman, Fred R. 1996. A functional typological approach to second language acquisition theory. *Handbook of Second Language Acquisition*. Ur. W.C. Ritchie i T. K. Bhatia. 195–221.
- Eckman, Fred R. 200. Hypotheses and methods in second language acquisition: testing the noun phrase accessibility hierarchy on relative clauses. "Studies in Second Language Acquisition", 29, 321–327.
- Filipović, Rudolf. (ur) 1985. *Chapters in Serbo-Croatian-English Contrastive Grammar*. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Filipović, Rudolf. 1986 *Kontakti jezika u teoriji i praksi: uvid u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: Školska knjiga.
- Fishman, Joshua. 1966. *Language Loyalty in the United States: The Maintenance and Perpetuation of Non-English Mother Tongues by American Ethnic and Religious Groups*. Mouton: The Hague
- Gardner, Robert C. i Wallace E. Lambert. 1972. *Attitudes and Motivation in Second Language Learning*. Rowely, MA: Edward Arnold.
- Geld, Renata 2006. Konceptualizacija i vidovi konstruiranja značenja: temeljne kognitivnolingvističke postavke i pojmovi. "Suvremena lingvistika", 62, 183–211.
- Geld, Renata. 2009. *From topology to verbal aspect: Strategic construal of 'in' and 'out' in English particle verbs*. Neobjavljena doktorska disertacija. Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
- Givón, Talmy. 1979. *Syntax and Semantics 12: Discourse and Syntax*. New York: Academic Press.
- Gulešić Machata, Milvia i Sanda Lucija Udier. 2008. Izvorna odstupanja u hrvatskome kao inojezičnome. "Lahor", 5: 19–33.
- Halliday, Michael A. K. 1968. The users and uses of language. *Readings in the Sociology of Language*. Ur. J. Fishman. Mouton: The Hague.
- Halliday, Michael A. K. 1975. *Learning How to Mean: Explorations in the Development of Language*. London: Arnold.
- Jelaska, Zrinka i sur. 2005. *Hrvatski kao drugi i strani jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Jonke, Ljudevit, Ema Leskovar i Krunoslav Pranjić. 1966. *Hrvatskosrpski: audiovizuelna metoda*. Zagreb: Didier.
- Klein, Wolfgang i Peter C. Perdue. 1992. *Utterance Structure: Developing Grammar Again*. Amsterdam: John Benjamins.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol 1: Theoretical Prerequisites*. Stanford, CA: Stanford University.
- Macan, Željka i Zrinka Kolaković. 2008. Prijenosna odstupanja govornika njemačkoga u ovladavanju hrvatskim jezikom. "Lahor", 5: 34–52.
- MacWhinney, Brian i Elizabeth Bates. 1989. *Crosslinguistic Study of Sentence Processing*. New York: Cambridge University Press.
- Medved Krajnović, Marta. 2010. *Od jednojezičnosti do višejezičnosti*. Zagreb: Leykam international d.o.o.
- Nemser, William. 1974. Approximative system of foreign language learners. *Error Analyses*. Ur. J. C. Richards. London: Longman.

- Novak Milić, Jasna. 2002. Učenje glagolskih oblika u hrvatskome kao stranom jeziku. "Suvremena lingvistika", 53–54: 85–100.
- Pienemann, Manfred. 1998b. *Language Processing and Second Language Development: Processability Theory*. Amsterdam: John Benjamins.
- Prebeg-Vilke, Mirjana. 1991. *Vaše dijete i jezik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Richards, Jack C. 1974. Social factors, Interlanguage and Language learning. *Error Analysis*. Ur. J. C. Richards. London: Longman.
- Ryan, Ellen Bouchard, Miguel A. Carranza i Robert W. Moffie. 1977. Reactions toward varying degrees of accentedness in the speech of Spanish-English bilinguals. "Language and Speech", 20/3: 268–273.
- Selinker, Larry. 1974. Interlanguage. *Error Analyses*. Ur. J. C. Richards . London: Longman.
- Skehan, Peter. 1998. *A Cognitive Approach to Language Learning*. Oxford: OUP.
- Skinner, B. F. 1947. *Verbal Behavior*. New York: Appleton – Century – Crofts.
- Škarić, Ivo. 1975. Motivacija u učenju stranih jezika. "Strani jezici", IV/1–2, 38–41.
- Tomasello, Michael. 1992. *First Verbs: A Case Study of Early Grammatical Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tomasello, Michael. 1995. Language is not an instinct. "Cognitive Development", 10: 131–56.
- Tomasello, Michael. 2003. *Constructing a Language*. Harvard University Press.

CROATICUMOVI UDŽBENICI I PRIRUČNICI

- Čilaš Mikulić, Marica, Gulešić Machata, Milvia, Pasini, Dinka i Udier, Sanda Lucija, 2006. *Hrvatski za početnike 1: udžbenik hrvatskog kao drugog i stranog jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Čilaš Mikulić, Marica, Gulešić Machata, Milvia, Pasini, Dinka i Udier, Sanda Lucija, *Hrvatski za početnike 1: vježbenica i gramatički pregled*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Čilaš Mikulić, Marica, Gulešić Machata, Milvia i Udier, Sanda Lucija. *Razgovarajte s nama! Udžbenik hrvatskog jezika za više početnike A2–B1*. Zagreb : FF press, 2008.
- Čilaš Mikulić, Marica, Gulešić Machata, Milvia i Udier, Sanda Lucija. 2009. *Razgovarajte s nama! Vježbenica, gramatika i fonetika hrvatskog jezika za više početnike A2–B1*. Zagreb: FF press.
- Čilaš Mikulić, Marica, Gulešić Machata, Milvia i Udier, Sanda Lucija. 2011. *Razgovarajte s nama! Udžbenik hrvatskog jezika za niži srednji stupanj B1–B2*. Zagreb: FF press.
- Čilaš Mikulić, Marica, Gulešić Machata, Milvia i Udier, Sanda Lucija. 2011. *Razgovarajte s nama! Vježbenica, gramatika i fonetika hrvatskog jezika za niži srednji stupanj B1–B2*. Zagreb: FF press.
- Čilaš Mikulić, Marica, Gulešić Machata, Milvia i Udier, Sanda Lucija. 2015. *Razgovarajte s nama! Udžbenik hrvatskog jezika za niži srednji stupanj B2*. Zagreb: FF press.

- Čilaš Mikulić, Marica, Gulešić Machata, Milvia i Udier, Sanda Lucija. 2016. *Razgovarajte s nama! Vježbenica, gramatika i fonetika hrvatskog jezika za niži srednji stupanj B2*. Zagreb: FF press.
- Udier, Sanda Lucija. 2014. *Razgovarajte s nama! B2–C1. Udžbenik hrvatskoga kao drugog i stranog jezika + CD*. Zagreb: FF press.
- Udier, Sanda Lucija i Gulešić Machata, Milvia. 2014. *Razgovarajte s nama! B2–C1. Gramatika i pravopis hrvatskoga jezika s vježbama za razine B2–C1*. Zagreb: FF press.
- Hrvatska na prvi pogled – udžbenik hrvatske kulture, 2014. Ur. Udier, Sanda Lucija. Zagreb: FF press.
- Hrvatski B1: Opisni okvir referentne razine B1*. 2013. Ur. Grgić, Ana, Gulešić Machata, Milvia i Nazalević Čučević, Iva. Zagreb: FF press.
- Hrvatski B2: opisni okvir referentne razine B2*. 2015. Ur. Grgić, Ana i Gulešić Machata, Milvia. Zagreb: FF press.
- Zajednički europski referentni okvir za jezike – učenje, poučavanje i vrednovanje*. 2005. Zagreb: Školska knjiga.
- <http://www.goethe-verlag.com/book2/> (posjećeno 15. 11. 2015.)

SUMMARY

CROATIAN AS A SECOND AND FOREIGN LANGUAGE IN THE CONTEXT OF UNIVERSITY

Despite the fact that Croatian has been taught continuously at the University of Zagreb, as a second and foreign language it has not been a subject of scholarly study for many years. It used to be taught following the audio-visual global-structural method (AVGS) created by P. Guberina, while the first textbooks for teaching Croatian using this method were written by Lj. Jonke, E. Leskovar, K. Pranjić and I. Škarić (1962). Although AVGS teaching method experienced worldwide fame, it was not further developed in Croatia. First scholarly research of Croatian as a second and foreign language appeared at the end of the 1990s. From the beginning to the middle of the second decade of the twenty-first century these research topics expanded from issues relating to acquisition of individual language categories and levels in Croatian as a second and foreign language to the question of language learning strategies, language anxiety, defining language competences, various contrastive researches and so on. In methodological and theoretical terms, Croatian as a second and foreign language is an interdisciplinary field which, together with methodological and didactic research, covers various psycholinguistic, linguistic, sociolinguistic, and pragmalinguistic research. The results of these studies are textbooks and manuals for learning and teaching Croatian and development of terminology. After listing the topics and methodology of research and teaching languages worldwide, this article will briefly introduce the range of issues and research methodology in Croatia in the last two decades and explain the external factors that influence the

development in this area. It will also show how the application of these studies reflects on the concept of teaching Croatian as a second and foreign language at the Faculty of Humanities and Social Sciences – how a language course became a university module. Research results in this area will be compared with the research and teaching of some world and Slavic languages as second and foreign languages. Finally, the needs, goals, and strategies for further development of this very dynamic field will be briefly presented.

Key words: Croatian as a second and foreign language, methodology of research, teaching methods, textbooks and manuals